УДК 811.161.2:316.72

Угриновська Л. П.,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЕКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ КОНФЛІКТУ КУЛЬТУР: НА ПРИКЛАДІ ТЕКСТІВ ЗМІ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

У статті розглянута проблема «екології мови» в контексті глобальних підходів, рівнів та аспектів її вирішення. Одним із таких аспектів є лексичний рівень, зокрема аспект «міграції» лексичних одиниць із одного мовного середовища в інше, а також специфіка функціонування (поведінки) лексичної одиниці в іншомовному середовищі.

Некритичне ставлення до англійських запозичень останнього часу спричинило до помітного витіснення давньої української лексики зі сфер, де вона дотепер цілковито панувала. Особливо цей процес помітний у електронних та друкованих засобах масової інформації. На прикладі текстів ЗМІ сфери культури було розглянуто та продемонстровано функціонування запозиченої лексики в українській мові.

Ключові слова: *екологія мови, міжкультурна комунікація, іншомовне слово, запозичення, англіцизм.*

В статье рассмотренна проблема «экологии языка» в контексте глобальных подходов, уровней и аспектов ее решения. Одним из таких аспектов есть лексический уровень, в частности аспект «миграции» лексических единиц с одной языковой среды в другое, а также специфика функционирования(поведения) лексической единицы в иноязычной среде. Некритическое отношение к английским заимствованиям последнего времени повлекло к заметному вытеснению давней украинской лексики из сфер, где она доныне полно господствовала. Особенно этот процесс заметен в электронных и печатных средствах массовой информации. На примере текстов СМИ сферы культуры было рассмотрено и продемонстрировано функционирование заимствованной лексики в украинском языке.

Ключевые слова: *экология языка, межкультурная коммуникация, иноязычное слово, заимствование, англицизм.*

In the article the problem of «the ecology of language» is considered in the context of global approaches, levels and aspects of its decision. One of such aspects there is a lexical level, in particular aspect of «migration» of lexical units from one linguistic environment into the other, and also speciality of functioning(conduct) of lexical unit in a foreign environment.

Uncritical attitude toward the English borrowings in the recent period of time entailed to the noticeable forcing of the old Ukrainian vocabulary out of spheres, where it to this day dominated full. Especially this process is noticeable in electronic and printing mass media. Functioning of the adopted vocabulary in Ukrainian was considered and shown on the example of texts of MASS-MEDIA of sphere of culture.

Keywords: *ecology of language, intercultural communication, foreign word, borrowing, anglicism.*

Очевидним є те, що сучасний світ все більше набуває глобалізованого характеру. Однією із типових ознак глобалізації є взаємодія як окремих політичних, економічних систем, так і мов і культур. Потреба толерантного співіснування етнокультурних груп є очевидною. Прагнення пізнати духовний світ одне одного призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, які стають всеохоплюючими. Особливого статусу набувають відносини між етносами, в основі яких лежить міжкультурна комунікація. Усвідомлення важливості культурно-історичних чинників у процесах спілкування зумовило активне вивчення проблематики «міжкультурної комунікації». Водночас проблеми «міжкультурної комунікації» розглядаються різними науками: лінгвістикою, етнологією, етнолінгвістикою, психологією, етнопсихологією, культурологією, лінгвокультурологією, юриспруденцією та ін.

Становлення міжкультурної комунікації як самостійної дисципліни тісно пов'язане з аналізом взаємовідносин мови і культури у працях Є. Т. Холла. У праці Е. Холла і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація», 1954р.) був вперше запропонований для широкого вживання термін «міжкультурна комунікація», що представляла, на їхню думку, особливу галузь людських відносин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш детально викладені у відомій роботі Е. Холла «The Silent Language» («Німа мова», 1959 р.) де автор показав тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Вважається, що Е. Холл є засновником міжкультурної комунікації як окремої дисципліни.

Особливу увагу вивченню питання міжкультурної комунікації приділили у своїх працях такі російські дослідники – представники лінгвокраїнознавства: Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, та ін.

В дослідженні Е. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова «Мова і культура» «міжкультурна комунікація» визначається як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур. Зв'язок між мовою і культурою є очевидним, оскільки мова – це дзеркало культури, у ньому відображаються не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, система цінностей, світосприйняття. Мова зберігає культурні цінності у лексиці, граматиці, у фольклорі, художній і науковій літературі, у формах усного та писемного мовлення [5].

У підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» Ф. С. Бацевич розглядає міжкультурну комунікацію як «спілкування носіїв різних культур, які послуговуються різними мовами». Термінопоняття «носій національної культури» зазвичай тлумачиться як «свідомість людини, яка сформувалася у процесі оволодіння певною національною культурою». Наприклад, носій будь-якої європейської культури має свідомість, що сформувалась на основі образів та уявлень, притаманних саме його культурі [4].

Про актуальність питань міжкультурної комунікації говорить і відома російська дослідниця С. Г. Тер-Мінасова у своїй праці «Мова і міжкультурна комунікація». Власне вона звертає увагу на те, що впродовж останніх десятиліть соціальні, політичні і економічні та інші потрясіння призвели до небувалої міграції народів, їх переселення,

© Угриновська Л. П., 2012

зіткненню, змішуванню, що, зрозуміло, призводить як до конфлікту культур так і до асиміляцій різного характеру. В той же час науково-технічний прогрес,формування всесвітньої інформаційної мережі та інше змушують відкривати нові види і форми комунікації, головною умовою ефективності якої є взаєморозуміння, діалог, обмін інформацією. Щоб зрозуміти суть такого явища, як «конфлікт культур», дослідниця пропонує зосередити увагу на російській лексемі *иностранный*. Внутрішня форма слова є прозорою – з інших країн. Рідна, у цьому контексті – «не з інших країн». Інакше кажучи, рідна культура – своєрідний захисний механізм, що охороняє національну самобутність народу, що відгороджує від інших народів і культур. Але у цьому контексті варто зазначити, що автохтонні етнічні моделі існують у формах моно та полікультурній. При цьому монокультурних на нашій планеті залишилось не так багато [8].

Про «війну мов» говорить і відомий французький філософ та мовознавець Р. Барт: у загальнонаціональному масштабі ми всі розуміємо один одного, але комунікації між нами немає, – у кращому випадку, лише ліберальне використання мови. Найбільш просте розділення мов у сучасному суспільстві, на його думку, зумовлене їх стосунком до Влади. Одні мови реалізуються, розвиваються, отримують свої характерні ознаки у світі Влади, її багаточисленних державних, соціальних, ідеологічних механізмів. Такі мови він називає енкратичними. Інші ж мови залишаються поза владою, які він називає акратичними [3].

Говорячи про труднощі, які виникають при порозумінні між представниками різних мов та культур, С. Г. Тер-Мінасова виділяє дві основні причини. Одна з них – це лексико-фразеологічні обмеження, що регулюють користування мовою. Це означає, що кожне слово кожної мови має своє, властиве тільки цій мові коло або резерв сполучуваності. Іншими словами, воно «дружить» і поєднується з одними словами і «не дружить» і, відповідно, не поєднується з іншими. Іншою складністю є конфлікт між культурними уявленнями різних народів про ті предмети та явища реальності, які позначені «еквівалентними» лексемами відповідних мов. Ці культурні уявлення визначають появу різних стилістичних конотацій у словах різних мов [8].

У контексті мовно-культурної глобалізації та конфлікту (війни) мов виникає необхідність глибокого дослідження проблеми екології мов. Уперше на проблему екології мов звернув увагу американський лінгвіст Айнар Хауген у 1970 р. в доповіді «Екологія мови». Головна ідея Хаугена полягає в тому, що мови, як і різні види тварин і рослин, знаходяться в стані рівноваги, конкурують одна з одною і залежать одна від одної в своєму існуванні, як усередині держави та інших соціальних груп, так і в свідомості людини, яка володіє кількома мовами. Дослідник виділяє предмет еколінгвістики, де мова й екологія, тобто «вивчення взаємозв’язку між мовами в багатомовному суспільстві і в свідомості людини», складають єдине системне ціле і формують діалектичну єдність. Основу екологічного мислення становить розуміння системних взаємозв’язків [6]. Екологічний контекст мови формують лінгвістичні та зовнішні соціо-економічні фактори. Вплив однієї мови на іншу визначається як чисто мовними, так і позамовними чинниками.

Розглядаючи екологію мовного середовища, зазначимо, що власне термін «екологія» виводить окреслену проблему далеко за межі культури мови, мовного етикету, орфографії чи орфоепії тощо, загострює увагу на глобальності вирішуваних завдань. Якщо поставити питання екологічного балансу та екологічної збереженості мовно-культурних феноменів, то передусім це визначає доктринальні параметри нового підходу до мови як явища системного характеру. У зв’язку з цим зазначимо, що на початку ХХ ст. на планеті Земля було більше шести тисяч мов, а на початку ХХІ ст. – близько п’яти. Очевидними є інтенсивна деградація та занепад мов як систем. З огляду на ці процеси, а також на мовно-культурну глобалізацію впродовж ХХІ століття людством буде втрачено ще більше тисячі мов. Таким чином, цивілізований світ стоїть перед глобальною проблемою – збереження та фіксації мовних феноменів [7]. З цього випливає те, що необхідно ставити питання якщо не про припинення, то хоч би про сповільнення процесу деградації, асиміляції мовно-культурних видів та підвидів.

Отже, проблема «екології» мови в контексті глобальних підходів може мати різні варіанти, рівні та аспекти її вирішення. Одним із таких аспектів може бути лексичний рівень, зокрема аспект «міграції» лексичних одиниць із одного мовного середовища в інше, а також специфіка функціонування (поведінки) лексичної одиниці в іншомовному середовищі.

Як відомо, мова – це досить динамічна система. Її лексичний склад не залишається в одному стійкому вигляді, а постійно змінюється. Необхідно звернути увагу на те, що зміни у мовах впродовж останніх десятиліть є достатньо інтенсивними. І тому лексичний склад української та інших мов потребує постійного дослідження.

Складні процеси в сучасній українській мові, пов’язані з інтенсивним припливом запозичень (переважно з англійської мови), закономірно отримують неоднозначні оцінки фахівців: дослідники відзначають, з одного боку, певне збагачення мови, наближення за допомогою асимільованих іншомовних запозичень до світових досягнень у суспільно(політичній, економічній, управлінській, торговельній тощо сферах, з іншого – перевантаження рідної мови чужими лексемами, до того ж часто за наявності українських відповідників [2].

Вивченню проблем іншомовних запозичень у слов’янських мовах чимало праць присвятили вітчизняні дослідники (С. Караванський, О. Кочерга, О. Муромцева, О. Пономарів, І. Огієнко, В. Самійленко, О. Сербенська та інші).

Процес іншомовних, зокрема германських, запозичень слов’янськими мовами значно інтенсифікувався на тлі всієї попередньої історії співіснування мов. Така активізація явища рецепції слов’янськими мовами германізмів пояснюється передусім специфікою економічних, політичних, наукових, демографічних та інших процесів, але ключовим все ж залишається явище глобалізації в усіх його варіантах та проявах [1]. Наслідком такого впливу англомовного середовища на слов’янські мови є поява в активному фонді носія української мови лексичних одиниць англомовного походження у різних сферах діяльності: в економіці (*менеджмент*, *маркетинг, моніторинг, аудит, офшор, фандрейзинг, лізинг, бартер, джобер, моніторинг, копірайтер, демпінг, баєр, лот, дистрибутор, дилер, дисконт, бренд, імпорт*); у суспільно-політичній сфері (*аплікант, промоушн, інтерв’ю, спікер, кілер, са-*

міт, кіднепінг, рейтинг, омбудсмен, ньюсмейкер, пейсмейкер, кастинг, спічрайтер, аутсайдер, піар); у засобах зв'язку, техніці (*адаптер, бойлер, диск, пропелер, принтер, сканер, комбайн, конвеєр, міксер, сайт*, *комп'ютер, сейф, таймер, вінчестер, роумінг, курсор, файл, хакер, баннер, провайдер, лептоп, і-мейл, он-лайн, байт, інтерфейс*); в науці, культурі, освіті (*бестселер, фронтмен, бекстейдж, прес-реліз, слайд, супермен, шоу, вестерн, гумор, джаз, детектив, комфорт, мюзикл, памфлет, рок, кросворд, тренд, едиція, перфоманс, коледж, гендер, уфологія, фентезі, кліпмейкер*, *ді-джей, рейв-культура, чил-аут*, *трилер, блокбастер, хепі-енд, вікенд, паблік рилейшинз, селебриті, шопінг, слоган, біг-борд, басорама, паблісіті, шоуїнг*, *стайлінг*); у спорті (*бокс, слем-данк, футбол, фрістайл, сноуборд, раунд, матч, тайм, реслінг, фініш, форвард, гол, волейбол, тренер, рекорд, стритбол, маунтинборд, скейтинг, серфінг, ферплей*); у побуті (*кекс, сендвіч, джем, гамбургер, піжама, фліпси, ліфтинг, стейк, хот-дог, сигнет, памперси, степлер, фаст-фуд*).

Внаслідок цього склалася ситуація, яку можна назвати екологічним дисбалансом. Проявляється він насамперед у: а) функціонуванні у мові дублетів (*міленіум* – тисячоліття, *офіс* – контора, *паблісіті* – реклама, *блокбастер* – бойовик, *аплікант* – заявник), б) збільшенні кількості небажаних омонімів (*кеш* – економічний та комп'ютерний термін, *шейк* – коктейль і танок), в) запозиченні онімів-кальок (Muppets-show, на відміну від перекладених – «Прихована камера»), г) вживанні штампів-варваризмів (*no problem, no comment, made in, and compapy*), д) запозиченні прислівників та вигуків (*вау, о'кей, фіфті-фіфті, міді*), що мають на меті імітувати чуже.

На поч. XXI ст. перед українським мовознавством постала низка проблем, пов'язаних з функціонуванням нового гетерогенного матеріалу.

Некритичне ставлення до англійських запозичень останнього часу призвело до помітного витіснення давньої української лексики зі сфер, де вона дотепер цілковито панувала. Особливо цей процес помітний у електронних та друкованих засобах масової інформації.

Розглянемо детальніше приклади англомовних запозичень у сфері культури у текстах засобів масової інформації. На шпальтах деяких українських періодичних видань та сторінках мережі Інтернет не складно натрапити на англомовні запозичення. На прикладі кількох можна продемонструвати їх вживання в українській мові, а також побачити, наскільки виправдано це відбувається.

Можна розглянути недавно запозичене слово ***селебриті*** (англ. celebrity). В англійській мові це слово має такі значення: 1) слава, популярність, знаменитість, славнозвісність; 2) видатна людина (наприклад a film (a Hollywood) celebrity – кінозірка (голівудська знаменитість). Зосередимо свою увагу на другому значенні цього слова – «видатна людина». Наведемо приклади вживання цього англіцизму в українській мові. *Ніколь почувається ні в сих ні в тих, тож її невпевнений вираз обличчя різко контрастував із вбранням, яке має на меті підкреслити рішучість… От як все не просто у світі селебриті. (Експрес № 23,3.03-10.03.2011 р.).* Ще один приклад з даною запозиченою лексемою: *Доктор Андрій Волик, герой книг і поліграфолог – улюбленець медіа протягом багатьох років, набув статусу українського «селебриті», перевіряючи правдивість відповідей знаменитостей та політиків у популярних телепрограмах, таких як «Тільки правда?» на «Новому каналі»….. (www. argocom.ua)*.

Порівнявши ці два приклади вживання англіцизму «***селебриті***», можна зазначити, що у першому випадку це слово вжито більш виправдано, оскільки мова йде про зірку Голлівуду Ніколь Кідман. А в іншому прикладі якось не дуже сприймається фраза «український селебриті». Тим більше, що цілком достатньо було в цьому випадку вжити українське слово «знаменитість» чи «відома, видатна людина». Важливо зазначити, що у реченні з «українським селебриті» вжито також слово «знаменитість», яке нібито протиставляється в значенні слову «селебриті», хоча вони синоніми.

Невиправдане вживання запозиченого слова «*селебриті*» можна спостерігати і у тексті статті Ольги Клінгенберг «Берлінале-2011: від України Чорнобиль і акторка Камалія» (Дзеркало тижня № 4, 04 Лютий 2011): *…Ще один «український слід»(нехай і злегка анекдотичний) віщує прем'єру фільму Вімв Вендерса з нашою висхідною селебриті …Камалією… Судячи з усього, вона реактивно прагне реалізувати себе і як «співачка», і як «акторка».*

Розглянемо ще один англіцизм, який досить часто вживається в українській мові, – ***уїк-енд*** (англ. week-end). У перекладі на українську мову це слово має такі значення: 1) час відпочинку з суботи до понеділка; 2) розваги в цей час, також можна перекласти одним словом *вихідні.* Проілюструвати вживання цього запозичення можна у наступних випадках. В газеті «Запорізька правда» у статті «Щасливий уїк-енд із рюкзаком» (23. 09. 2010 р.) автор Віталіна Московцева: *«У минулі вихідні вісімнадцять учнів із запорізької школи-інтернату № 3 мандрували Кримом. А наступного уїк-енду в такий же похід відправляться вісімнадцять вихованців Гуляйпільського інтернату. «* Також в газеті «Західна Україна» (12. 11. 2010 р.) у статті «Закарпаття: Найповільніший офіціант проведе уїк-енд на турбазі» знаходимо слово *уїк-енд: Той, хто прийшов останнім, отримав у подарунок уїк-енд на турбазі «Пікуй» і 500 грн. від байкерського пабу*.

На сторінках Інтернет-видання www. gazeta. ua (29. 09. 2008 р.) подається така інформація: *Мурат подарував Ані Лорак на ювілей каблучку з діамантом та уїк-енд в Парижі.*

Варто зазначити, що вживання лексичної одиниці «*уїк-енд*» не є доречним у всіх вищенаведених випадках. Цю запозичену лексему можна замінити українськими «***вихідними***»: «*А наступних вихідних в такий же похід відправляться вісімнадцять вихованців Гуляйпільського інтернату»*. Вживання слова «*уїк-енд*» у прикладі з дітьми з інтернату чи з турбазою «Пікуй» в другому випадку є недоречним. А от щодо «*уїк-енду*» в Парижі можна не заперечувати, хоча тут також можливе вживання українських «*вихідних*».

Останнім часом вживається у масмедійному просторі інтенсивно вживається ще одне англомовне запозичення – ***фешн*** (англ. fashion). Основні значення цього слова в англійській мові: 1) фасон, мода, стиль; 2) спосіб, вид, форма, манера. В українській мові воно вживається у значенні ***мода***. Наведемо декілька прикладів вживання цього слова в українській мові.

В Інтернет-версії новин «5-го каналу» інтернет-версії у статті «Фешн у стилі УПА» (від 07.11.2010) знаходимо таку цитату: «*Фешн у стилі Української повстанської армії презентувала у Львові дизайнер Оксана Караванська. Нова колекція, каже майстриня, це спроба висловити мовою моди спогади про одну з помітних сторінок української історії*».

В іншому Інтернет-виданні www.visit.lviv.net від 04.03.2011 р. знаходимо такі рядки з лексичним запозиченням «*фешн*»: *Фешн по-галицьки, відеоконкурс для вболівальників футбольної команди «Карпати».*

Для порівняння наведемо приклад зі сторінок популярного журналу: *З’ясувалося, що знаменитим персонам платять за те, щоб вони з’являлися на тому чи іншому показі або просто посиділи в першому ряду. Так популярна співачка Ріанна (Rihanna) цього року отримала 100 тис. доларів за появу на одному з фешн-шоу.* (www.glianec.com).

Популярність слова «*фешн*» в українській мові демонструють і наступні рядки у статті «Федір Возіанов на *фешн-виставці* «White» у Мілані»: *10 березня дизайнер Федір Возіанов зібрав журналістів на цікаву зустріч та поділився новинами й враженнями від міжнародної фешн-виставки «White» у Мілані, яка пройшла з 25 по 27 лютого 2011 року.*

Якщо в останньому випадку слово «*фешн»* можна асоціювати з міжнародною виставкою мод у Мілані, то воно не є виправданим у випадку з «УПА» чи з «футболом у Галичині».

Розглянувши деякі випадки вживання англомовних запозичень в українській мові, можна зробити висновок, що не зовсім виправданим є вживання таких англіцизмів як *імідж, паблік рилейшинз, саміт, менеджер, кастинг, месидж, ньюзрум, кеш, фешн, селебриті, уїк-енд* та багатьох інших за умов, що в українській мові функціонують лексичні еквіваленти, такі як *образ, зв’язки з громадськістю, зустріч на найвищому рівні, керівник, відбір, повідомлення, відділ новин, готівка, мода, знаменитість, вихідні* тощо.

У зв’язку з цим варто говорити про «екологію» української мови у контексті складних процесів, пов’язаних з інтенсивним припливом англомовних запозичень. Особливу увагу варто приділити специфіці функціонування (поведінки) лексичної одиниці в іншомовному середовищі.

Проаналізувавши кілька випадків вживання англомовних запозичень в текстах ЗМІ сфери культури, можна відмітити, що не завжди те чи інше запозичення має виправдане вживання в українській мові. А це призводить до порушення мовного балансу, системи української мови. Відповідно питання «екології» мови стає одним із найважливіших в сучасному українському мовознавстві, оскільки пов’язане зі збереженням української мови як системи.

Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Міжкультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою. Акцентування уваги саме на цих проблемах зумовлене значними змінами, які відбулися в національному складі багатьох країн світу на рубежі XX-XXI століть і привели до змішування народів, їхніх мов і культур, а також формування глобального інформаційного простору. Для забезпечення соціально-культурної стабільності в умовах, що склалися, особливого значення набуває необхідність толерантного ставлення до інших мов і культур, а також ліквідація дискомфорту, який часто виникає у випадку їх безпосереднього контакту.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2008. – №2-3. – С. 190-207.

2. Атанова Г. Ю., Намакштанська І. Є. Функціонування запозиченої лексики в українській мові : матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів і старших викладачів // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Випуск 2009-5(79). – С. – 249-251.

3. Барт Р. Война языков // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – Москва : Прогресс, 1989.

4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М. : Рус. яз., 1990. – 246 с.

6. Иванова Е. В. Цели, задачи и проблемы эколингвистики. Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики : сборник научных трудов / Отв. ред. Н. Б. Попова. – Челябинск : Изд-во ИИУМЦ «Образование», 2007. – С. 41-47.

7. Казарин В. П. Глобализация и проблема сохранения языкового многообразия современного мира / В. П. Казарин // Рус. яз. и лит. в учебных заведениях. – 2005. – №1-2. – С. 2-11.

8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М. : Слово, 2000. – 624 с.